

TÜRK OCAKLARI

KENAN AKYÜZ

Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Devri (1908 - 1923) ndeki Türk milliyetçi kuruluşlarının en büyüğü, en tanınmış ve en uzun ömürlüsüdür.

Tanzimât Devri'ndeki bazı Türk aydınları, "**dünyanın çok değişik ve geniş bölgelerine yerleşmiş, değişik isimler altında zaman zaman birçok devletler kurmuş bütün Türklerin tarih ve dilce birliği ve bütünlüğü**" görüşünü ortaya atarak, "**Türk milletinin sadece Osmanlılardan oluşmadığı, Osmanlı Türkleri'nin onun ancak bir parçası olduğu**" gerçeğini yaymaya çalıştılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda değişik etnik unsurlar arasındaki anlaşmazlıkları arttıracak endişesi ile milliyetçilik fikirlerini II. Abdülhamid idaresinin kontrol altında tutmasına rağmen bu görüşlerini açıklamakta devam eden aydınların bazıları, 1908 den sonra siyasi baskının kalkması üzerine, hızla teşkilatlanmaya başladılar. Böylece Türk milliyetçiliği, fikir plânından uygulama plânına geçmiş oldu.

Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Devri'nde, kuruluş sırasına göre, **Türk Derneği** (kasım 1908) ve **Türk Yurdu** (ağustos 1911) isimli ve aynı görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsüdür. Türk Derneği yerini Türk Yurdu'na, Türk Yurdu da Türk Ocağı'na bırakmıştır.

Türk Ocağı, tüzüğü'nün I. maddesinde belirtildiğine göre, resmen 25 mart 1912 de kurulmuştur. İlk çalışma yeri Dîvan Yolu'nda iki küçük odalı bir yer olan derneğin kuruluş hazırlıkları ise, bu tarihten dokuz ay evvel başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklerin "**kültürel, sosyal ve iktisadî seviyelerinin yükselmesine politikaya girmeden hizmet edebilecek büyük ve ciddi bir milliyetçi derneğin kurulması**" fikri, önce İstanbul'da Fransızca çıkmakta olan Jeune Turc (Genç Türk) isimli bir gazete tarafından ve daha çok Celâl Nuri (İleri) nin yazılarında ortaya atılmış ve bu görüşü benimseyen İstanbul Tıp Fakültesi öğrencileri harekete geçerek bu konuda kendilerine yardım edebileceklerine inandıkları bazı aydınlarla müracaata karar vermişlerdir. Aralarından seçtikleri bir müteşebbis heyet, 190 tıbbiyeli adına bu aydınlarla gönderdiği 11 Mayıs

1911 tarihli bir ortak mektubla, “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Türklerin bir gerileme dönemine girdiklerini, bunu önlemedeki ilk ve en mühim şartın bilgisizlikle mücadele olduğunu, ticaret ve ziraat yollarından kazanılacak bir sosyal üstünlüğü kuru bir siyasi üstünlüğe tercih ettiklerini ve gelecek nesillerin miskinliği günah, çalışmayı ibâdet sayan, güçlü ve zengin nesiller olması gerektiğini” bildirerek “her türlü siyasi parti anlaşmazlıklarının üstünde ve politika kavgalarının dışında bir cereyan” meydana getirebilecek, “sosyal karakterde bir millî cemiyetin” kurulmasında, 20 Haziran 1911 günü yapılacak toplantıya katılmak ve görüşlerini bildirmek suretiyle, kendilerine yardımcı olunmasını istedi. Aynı mektubta, bütün Türk gençlerinin de böyle bir kuruluşu maddî ve mânevî olarak desteklemeleri de isteniyordu.

Bu davetiyenin kaç kişiye gönderildiği bilinmemekte ise de, 20 Haziran 1911 günü yapılan toplantıya gelen davetlilerin sayısı sâdece yedidir: Millî Şâir Mehmed Emin, Akçuraoğlu Yusuf, Mehmed Ali Tevfik, Emin Bülend, Eczacı Fuad Sâbit, Ağaoğlu Ahmed. Tıbbiyeli iki öğrenci temsilcisinin de katılması ile yapılan bu ilk toplantıda, derneğin adı Türk Ocağı olarak kabul ve kuruculuklarına Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Ferid (Tek), Ahmed (Ağaoğlu) ve Fuad Sâbit; Geçici Yönetim Kurulu’na da Mehmed Emin (Başkan), Yusuf (Akçura) (2. Başkan), Mehmed Ali Tevfik (Kâtib) ve Fuad Sâbit (Veznedar) getirildiler.

Kuruluş hazırlıkları böylece başlayan ve maddî yardım kabul eden derneğe ilk mühim bağış (50 altın) Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahid (Yalçın) den geldi. Türk Ocağı’nın resmen kuruluşundan sonra ise, başkanlığa Ahmed Ferid ve kısa bir süre sonra da Hamdullah Subhi (Tanrıöver) geldiler. Yusuf Akçura, her iki seçimde de ikinci başkanlık görevini korudu.

20 Haziran 1911 toplantısında esasları tesbit edilen ve 1913 yılında İstanbul’da basılmış olan tüzüğüne göre, derneğin kuruluş gayesi “Türklerin millî terbiye ve ilmî, ictimai, iktisadî seviyelerinin terakki ve i’tilâsı ile Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmak” dır. “Asla politikaya karışmayacağı ve siyasi partilere hizmet etmeyeceği” de belirtilen dernek, gayesine ulaşabilmek için, “okullar yaptıracak, kendi adını taşıyan kulübler açacak, buralarda dersler, konferanslar, halka açık toplantılar düzenleyecek, kitaplar ve dergiler yayımlayacak, millî serveti korumak ve çoğaltmak maksadı ile -değişik mesleklerdeki uzmanlara

danışarak- milli iktisada ve ziraate yol gösterecek ve bu alanlardaki kuruluşların doğup yaşamalarına yardımcı olacak” dır. Ancak, bu kararlara rağmen, politikanın da karşılabileceği bir zemin teşkil edebilecekleri endişesi ile, kulüb açmak düşüncesinden vazgeçilmişti.

Türk Ocağı başkanlığına Hamdullah Subhi getirildikten (1912) sonra onun çok dinamik tutumu, nazik ve sempatik davranışları, çok canlı ve samimi konuşmaları ile çalışmalar büyük bir hız kazandı. Konferanslar, değişik konularda toplantılar ve yayınlarla desteklenen bu çalışmalar Ocağın üye sayısını günden güne arttırdığı gibi, İstanbul dışında şubeler de açılmaya başlandı. Genişleyen kadro ve çalışmalar için daha büyük bir yere ihtiyaç olunca da, Bayazıt'ta (sonradan Marmara Sinaması'nın yapıldığı yerin arkasına düşen sokakta) büyük bir eve taşınıldı. Evin bahçesi de geniş olduğu için, buraya üç-dört bin kişilik bir de konferans salonu yapıldı.

Ocağa 1912 de 776. üye olarak giren Hamdullah Subhi ile 1917 de 2320. üye olarak kaydedilen 3. Kolordu Kumandanı Miralay (Albay) İsmet İnâl (İnönü) ın kayıd numaraları arasındaki fark, üye sayısında meydana gelen artışın hızı hakkında bir fikir verebilir. Bu sayı, 1928 de 30.000 i buldu.

Şube sayısına gelince; bu hususta, maalesef, elde yeterli bilgi yoktur. Bu konudaki ilk rakamlara, ancak 1923 den başlayarak rastlanabiliyor. Bu tarihten sonra, üye sayısında olduğu gibi, Ocak sayısında da büyük bir artış görülüyor ve şubeler Türkiye'nin belli-başlı bölgelerine yayılıyor. Elde şimdilik mevcut bilgiye göre, Ocak sayısı 1923 de 37 iken, 1924 de 72, 1925 de 135 ve 1928 de 260 dır. Bunlar arasında en faal durumda bulunanlar ise İstanbul, İzmir, Adana ve Ankara'dakilerdir.

İlk büyük faaliyet dönemi Balkan Harbi ile I. Cihan Harbi arasına rastlayan İstanbul Türk Ocağı, I. Cihan Harbi ile Mütareke yıllarında da çok hareketli bir durumdadır. Birinci faaliyet döneminin eriştiği başarıda, Balkan Harbi'nin ortaya çıkardığı acı gerçeğin de büyük payı vardır. Bu savaşın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türk olmayan etnik unsurlardan her birinin koyu bir milliyetçi tutum ve dayanışma içinde bulunduğu ve Tanzimât'tan beri imparatorluğun resmî politikası olarak sürdürülmekte olan **“Türk olan ve olmayan bütün unsurlarla birlikte bir karma Osmanlı Milleti kurmak”** fikrinin tamamıyla boş ve zararlı olduğu açıkca anlaşılmıştır. Selânik'te yayımlanan Genç Kalemler dergisinde 1911 Nisanından başlayarak bir avuç Türk aydını (Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Ali Cânib, Aka gündüz, ...) tarafından yanlışlığı ve zararı ileriye sürülüp açıklanan bu “Osmanlılık” politikasının çıkmazlığını Türk siyaset ve devlet adamlarının anlayabilmeleri, ancak Balkan Harbi

felâketinin başa gelmesi ile mümkün olabilmiştir. Bu büyük felâketin inkâr edilemez sonuçlarını da çok iyi kullanabilen Türk aydınları, nihayet, devleti milliyetçi bir çizgiye getirmeyi başarabilmişlerdir. Yine bu sıralarda, Türk olmamakla beraber Müslüman olan etnik unsurlar (Arnavutlar, Arablar) da -gerek yapılan idarî hatalar ve gerekse yabancı devletlerin tahrikleri ile- kendi millî menfaatlerine yönelince, devlet adamları da milliyetçi bir politika gütmekten başka yol olmadığını anladılar. Böylece, Balkan Harbi'nden sonra I. Cihan Harbi de, çok pahalıya mal olan uyanışlar sonunda, Türk milliyetçiliği fikrinin gelişip yayılması ve dolayısıyla Türk Ocakları'nın faaliyetlerini arttırabilmeleri için elverişli bir zemin hazırlamış oldu.

Aynı gayedeki Türk Yurdu derneğinin yerini alan Türk Ocağı, bu derneğin ilk sayısı 24 Kasım 1911 de çıkan Türk Yurdu adlı dergisini kendi yayın organı olarak da benimseyip devam ettirdi. Türk Ocağı, II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan milliyetçi derneklerin en uzun ömürlüsü olduğu gibi, bu dergi de milliyetçi dergilerin en uzun ömürlüsüdür. Ancak, milliyetçi hareketin çok yoğun çalışmalar yaptığı Balkan Harbi, I. Cihan Harbi ve Mütareke yıllarında bu başlıca yayın organının, Türk milliyetçiliğini yine kültür plânında işleyen başka dergilerle de desteklediği görülür. **Bilgi Mecmuası** (1913), **Halka Doğru** (1913), **Türk sözü** (1914), **Millî Tetebbu'lar Mecmuası** (1915), **Yeni Mecmua** (1917), **Büyük Mecmua** (1919) ve **Dergâh** (1921) bunların başlıcalarıdır. Ayrıca, kitab halinde de yayınlar yapılmıştır.

Merkez olan İstanbul Türk Ocağı'nda üye sayısının ve çalışmalarının hızla artması üzerine, kuruluşundan bir yıl sonra yerleştiği Bayazıt'taki yeni binasında verilen konferanslar da büyük ilgi görmekte idi. Hepsinin de odak noktasını millî konuların teşkil ettiği bu konferansları verenler arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Subhi, Akçuraoğlu Yusuf, Fuad Köprülü, Celâl Sâhir, Bursalı Mehmed Tahir, Halide Edib, Ağaoğlu Ahmed, Müfide Ferid (Tek) Dr. Âkil Muhtar, Ömer Seyfeddin, Kadri Râşid Paşa, Cemâl Paşa, Necib Âsım, Kilisli Rıfat, Veled Çelebi, Sâmi Rıfat, Yahya Kemal, Nakiye (Elgün), Ali Cânib,.. gibi başlıca isimler yer almakta idiler. Bu hummâlî faaliyetler, kısa sürede meyvesini vermekte gecikmedi. Milliyetçilik şuuruna sahip genç nesiller biri birini tâkib etti. Fakat yine biri birini hızla takib eden harbler (Balkan, I. Cihan) de, bu nesillerin büyük kısmını maalesef alıp götürdü. Bu büyük felâkete rağmen, bu nesillerden artakalanlar bile, sürüp giden millî heyecan içinde, İstiklâl Harbi'ni de yapıp millî bir devlet kurmayı başarmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz ayakta bulunduğu sıralarda Türk Ocakları, yalnız Türk olmayanlara karşı değil, Türk olup da İslâmcılık ideali peşinde koşan veya henüz milliyet şuuruna erişmemiş aydınlara karşı da mücadele etmek zorunda kaldılar. Bundan başka, aktif politikaya girmemeyi prensip olarak kabul etmelerine ve politikanın her şeye bulaştığı harb yıllarında bile bu prensiblerine bağlı kalmalarına rağmen, Mütâreke yıllarında, gerek işgalci kuvvetlere karşı ve gerekse millî ve şerefli bir politika tâkib etmekten yana âciz kalan devlete karşı tavır almak ve günlük olaylara karışmak gereğini de duydular. Buna karşılık, işgal kuvvetleri de, milliyetçi direnmenin ana kaynaklarından biri olarak gördükleri Türk Ocakları ile ilgilenmekte gecikmediler. İlk olarak, 9 Mart 1920 tarihinde, Genel Merkez binasını bastılar. Birçok evraklara el koyup kitablığı dağıttılar ve kapısını mühürlediler. Bunun üzerine Genel Merkez, bir hafta sonra, Maarif Nezâreti Tâlim ve Terbiye Dairesi'nin Sultan Ahmed'de Binbirdirek'teki binasının boş bir bölümüne yerleşti ise de, orasını da basarak çalışmalarını tamamıyla durdurdular. Bu sefer, Genel Başkan Hamdullah Subhi, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla durumu bildirdi ve ne yapılması gerektiğini sordu. Mustafa Kemal Paşa, verdiği cevapta, "durumun yabancı elçilikler nezdinde protesto edilmesi, ayrıca protesto mitingleri tertiplenmesi" tavsiyesinde bulundu. Türk Ocakları Merkez Heyeti (Genel Yönetim Kurulu), bir yandan bu tavsiyelere uyarken, bir yandan da, son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı için yapılan genel seçimlerde, o sıralarda kurulmuş olan Millî Fırka (Parti) adlı siyasî partiyi bütün şubeleri ile destekleyerek, bu meclise üyelerinden ikisini (Hamdullah Subhi, Ahmed Ferid) sokmayı başardı. Ancak, kısa bir süre sonra işgal kuvvetlerince Meclis-i Meb'ûsân'ın kapatılması (11 Nisan 1920) üzerine, İstanbul'daki Ocaklılar da birer birer Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmaya başladılar. O devrin birçok aydınları gibi, Malta'ya sürülmek için İngilizlerce aranmakta olan Genel Başkan Hamdullah Subhi de bunlar arasında idi. Ankara'da yeni kurulan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de mebus olarak girdi ve ilk millî hükûmetin Maarif Vekili oldu.

Böylece, Türk Ocaklarının genel merkezi de ister istemez Ankara'ya taşınmış bulunuyordu. Fakat o devir Ankara'sındaki büyük bina sıkıntısı ve harb hazırlıklarının ön plânda gelmesi yüzünden, normal çalışmalarına devam edemedi. Bu çalışmalar, bu sefer merkez Ankara olmak üzere, ancak zaferden sonra başlayabildi ve genel merkez 23 Nisan 1923 de resmen açılarak Anafartalar Caddesi ile Denizciler Caddesi arasındaki Yahudi Mahallesi'nde bulunan Şengül Hamamı'nın yanındaki eski bir okul binasında çalışmaya koyuldu. Bu açılışı, en büyük şube olarak İstanbul

Türk Ocağı'nın açılışı tâkib etti (1 Haziran 1923). 1 Ekim 1924 de, İstanbul'un işgali üzerine 15 Ağustos 1918 de kapanmış (son sayı: 161) olan Türk Yurdu dergisi de yeniden yayına girdi.

Türk Ocaklarının bütün üyelerinin katıldıkları büyük kongre, "Kurultay" adı altında, kuruluşun beri her yıl yapılmakta idi. Genel Merkez Ankara'ya alındıktan sonra, yeniden açılışın ilk yıldönümünden başlayarak, kurultaylar da her yıl yapılmıştır. Atatürk'ün de büyük desteğine sahip olan Türk Ocakları'ndaki çalışmalar, böylece, yeniden hız kazandı. Bu arada, Genel Merkez için, büyük bir binanın yapılmasına da karar verildi. Projesi ve inşaat kontrolü Mimar Ârif Hikmet (Koyunoğlu) (1889-1982) tarafından yapılan binanın temelini, 21 Mart 1927 de, Atatürk'ün adına, Başvekil İsmet Paşa attı. Binanın on iki dönüm tutarındaki arsası Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden satın alınmıştı (1926). Atatürk, zaman zaman bizzat giderek binanın inşaatı ile yakından ilgilenmekte idi. İnşaat üç yıl sürdü. Genel Başkan Hamdullah Subhî'nin bir nutku ile Türk Ocakları merkez binası olarak açılan (23 Nisan 1930) bu tarihî yapı, II. Meşrutiyet Devri'nde başlayan milliyetçilik hareketinin Türk mimarisindeki tesirlerini de taşımakta idi. O devirde bu tesirlerle başlayıp "Osmanlı mimarisi ile modern mimariyi yeni bir sentez halinde birleştiren" ve değerli temsilciler (Mimar Kemaleddin, Mimar Vedat, Mimar Hikmet) yetiştiren bu neo-klâsik Türk mimarisinin en güzel eserleri Cumhuriyet Devri'nin Atatürk dönemine rastlar. Ankara'da ayrıca Etnoğrafya Müzesi, Himâye-i Etfâl Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) apartmanları ve şimdiki Gümrük ve Tekel Bakanlığı (eski Dışişleri Bakanlığı) gibi tarihî binaların da sahibi olan Mimar Ârif Hikmet Koyunoğlu'nun âbide-eseri, şüphesiz bu Türk Ocağı binasıdır. Bir yıl gibi çok kısa bir süre Türk Ocağı'nın elinde kaldıktan sonra Halk Evleri Genel Merkezi haline getirilen ve 1950 den sonra tekrar Türk Ocağı'nın hizmetine giren, birçok toplantı salonları, çalışma odaları ve kitablıktan başka çok güzel bir de tiyatro, konferans ve konser salonu da bulunan bu muhteşem bina, mimarî ve tarihî değerinden habersiz kimselerin ve kuruluşların ellerinde, uzun bir müddet bakımsızlığa mahkûm kaldı. En büyük tahribat ise, apayrı bir sanat eseri olan, salonundadır. 1950 den sonra, gelir sağlamak düşüncesi ile sinema olarak da kullanılan ve Dördüncü Sahne adı altında ayrıca Devlet Tiyatroları'na kiralanan bu son derecede zarif salonun kenarlarındaki yıldız oymalı ve bordo kadife döşeli localar -salonun seyirci sayısını arttırmak gibi çok hasis ve garib bir düşünce ile- yıktırılmış ve salaş haline getirilmiştir. Kültür Bakanlığı'nca şimdi Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ne tahsis edilen ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce

hâlen bakımı ele alınmış bulunan tarihî binadaki çalışmaların salonun restorasyonunu da içine alması ve eski durumuna getirilmesi bir millî kültür görevidir. 1927-1930 fiyatlarına göre 601. 411 TL. na mal olan (aynı tarihte devlet bütçesi: 400 milyon TL.) binanın bitirilebilmesi için yapılan devlet yardımı çok az olduğundan, geri kalan paranın sağlanması gibi ağır bir yük de Türk Ocakları'na düşmüş ve bu uğurda bütün imkânlar zorlanmıştır. Bu arada, Türk dostu Amerikalı bir tüccar 120.000 dolarlık yardımda bulunmuş, binanın bitmesinden sonra Yunan Başbakanı Venizelos da kitablığına beş bin kitab hediye etmiştir.

Tüzüğüne göre gayesi **“Türklerin millî terbiyesi ile ilmi, ictimai ve iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve Türk dilinin geliştirilmesi”** olan ve siyasetle uğraşmayı rededen Türk Ocağı, I. Dünya Harbi ve Mütâreke yıllarında, büyük değişiklikler ve baskılar getiren olayların tesiri ile, zaman zaman, siyasî eylemlere de girmek zorunda kaldı. Fakat, buna rağmen günlük politikanın dışında idi. Ancak, günlük politika ile ilgilenmemenin üyelerin şahsen hiçbir siyasî kanaat sahibi olmamaları ve onu savunmamaları anlamına da gelemeyeceği tabiidir. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilân edildiği yıl yayımladığı ve milliyetçilik hareketinin esaslarını açıkladığı bir eserinde (Türkçülüğün Esasları) Ziya Gökalp, Türkçülük hareketinin **“siyasî bir parti değil, ilmi, felsefî ve estetik bir okul olduğunu”** belirttikten sonra, **“siyasî tecrîhlerinin demokrasi olduğunu”**, bu sebeble **“oligarşiye ve dinin devlet işlerine karışmasına karşı olduklarını”** açıklar. Ayrıca, aynı yerde, **“halkçı, medeniyetçi (batıcı) buldukları, çağdaş bir medenileşmeye ve millî bir devlete tarafdâr olmakla beraber millî kültüre de büyük değer verdikleri; hukuk alanında, kanunları yapma yetkisinin yalnız millete âid olduğu; kanunların dinî müdahalelerden uzak tutulması gerektiği; ferdler, zümreler ve sınıflar arasında tam bir eşitlik sağlanması lüzumuna inandıkları; bir medenî kanun hazırlanarak erkekle kadın arasında yalnız insanî haklar bakımından değil, siyasî ve meslekî haklar bakımından da tam bir eşitlik sağlanmasını istedikleri; ekonomi alanında solidarizme (dayanışmacılığa) ve büyük sanayiî geliştirilmesine değer verdikleri ve yeni ticaret, sanayi ve ziraat kanunlarının çıkarılmasını zarurî gördükleri”** de açıkca belirtiliyor. Bütün bu esaslarla, Cumhuriyet Devri'nde siyasî, hukukî, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan büyük değişiklikler arasında tam bir paralellik bulunduğu açıktır. Arada, sâdece, yeni devletin iktisadî politikasında, solidarizm yerine karma ekonominin kabul edilmesi gibi bir fark vardır. Fakat asıl büyük fark, Türk

Ocakları'nın yalnız teorik plânda kalması, yeni devletin ise -yapısı ve fonksiyonu gereği- pratik ve uygulayıcı olmasıdır.

Teokratik ve klerikal müdahalelerden tamamıyla kurtularak, çağdaş medeniyete bağlı ve millî yapıda yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir dinamizm içinde, Orta Çağ kuruluşundaki bütün eski müesseselerin yerlerine çağdaş kuruluşlar getirmek, köklü bir zihniyet değişikliği yapmak için sabırsızlanıyor; siyasî, hukukî, sosyal ve ekonomik alanlardaki çağdaş yenilikleri gerçekleştirme yolunda hamle üstüne hamle yapıyordu. Milliyetçilikte artık teori devri kapanmış, uygulama devri başlamıştı. Ancak, millî ve çağdaş bir devlet kurmak için 1923-1930 arasında gösterilen büyük çabalar, birçok siyasî ve dinî direnmelerle karşılaşılıyordu. Yüzyıllardan beri çok derinlere kök salmış Orta Çağ zihniyeti, yerinden kıpırdamamak için, hâlâ diretiyordu. En son örnek, Menemen'deki Kubilây Olayı (23 Aralık 1930) idi. Bu durum karşısında, millî ve çağdaş bir devletin hızla kurulmasını ve yerleşmesini kolaylaştırmak, bu gaye yönünde yapılanları yarmak ve onları yurdun her köşesinde benimsetip yerleştirmek için aynı gayeye bağlı bütün kuruluşların ve aydınların devlete yardımcı olmaları, hedefe hep birlikte yürümleri kaçınılmaz görünüyordu. Bilhassa Kubilây Olayı'ndan sonra Atatürk, bu zarurete tamamıyla inanmıştı. Bunun için de, sâdece teorik plânda kalan değil, fi'len yurdun ilçelerine, bucaklarına ve köylerine kadar girip halkla doğrudan doğruya kaynaşacak, ona yeni devletin yaptığı yenilikleri anlatacak büyük kuruluşlara ihtiyaç vardı. **Halk Evleri**, işte bu inançtan doğdu. Uzun bir süredir Türk milleti için yararlı düşünceleri ile büyük hizmetlerde bulunmuş, memleketin en seçkin ve en dinç kadrolarını bir araya toplamış Türk Ocakları, böyle yeni bir kuruluş için de en sağlam temeli teşkil edebilirdi. Bu düşünce, yavaş yavaş, Atatürk'ün zihninde olgunlaşmaya ve yerleşmeye başladı. Türk Ocakları, zaten, eskiden beri ilgilendiği, beğendiği, desteklediği ve güvendiği bir kuruluştur. Bu güvenini açıklamaktan da geri durmamıştı.

Halk Evleri adında yeni bir kuruluşu karar verildiği hakkındaki haberler, 1931 yılının ilk günlerinden itibaren, basında yer almaya başladı. "Yurdun her yerinde, halkı ve gençliği bir araya getirecek bir kuruluşu ihtiyaç bulunduğu, Gazi (Atatürk'ün soyadı kanunundan önceki adı) nin bu konuda direktif verdiği, Halk Evleri'nde sinema, kitablık ve konferans salonu gibi halkın ilgisini çekebilecek her türlü imkânlarla yer verileceği, kurulmalarında CHP'nin önayak olacağı, partinin genel kongresine bu konuda teklif götürüleceği ve evlerin aynı yıl içinde kurulmalarına

çalışılacağı” yolundaki bu haberlerden ¹ üç ay kadar sonraki bir haberde de “Türk Ocakları’nın kapanacağı, CHP’ye bağlanacakları, tarihî fonksiyonlarını tamamladıkları, Hamdullah Subhi’nin de bu görüşte olduğu, yapılacak kurultayda kapanma kararı alınacağı” söylendikten sonra “millî bünye ve vazifeleri bakımından hiçbir rolü kalmamış” olan bu kurtuluşun “hizmet ve mesâî tarzları değiştirilerek başka bir vaziyete dönüştürülmesi” gerektiği belirtiliyordu ². Nihayet Atatürk, 24 Mart 1931 günü, Türk Ocakları Genel Merkezi İlim ve Sanat Kolu üyelerinden Ruşen Eşref (Ünaydın) e verip ertesi günkü basında yer alan bir beyânatında, bu konudaki kararını şöyle açıklıyordu: **“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksadlara erebilmek için, maddî ve mânevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikâmete sevk etmek lâzımdır. Yakın senelerde (Millî Mücadele yıllarında) milletimiz, böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrâk etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masûniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüsü (kuruluşu) tarihinden beri ilmî (teorik) sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini (inanclarını) neşr ü ta’mime (yayıp genelleştirmeğe) sadâkatle ve îmanla çalışan ve bu yolda memnûniyeti mücib hizmetleri sebketmiş (geçmiş) olan Türk Ocakları’nın, aynı esasları siyasî ve tatbikî sahada tahakkuk ettiren (gerçekleştiren) fırkamla (partimle, CHP ile) ve bütün mânâsı ile yek-vücut (tek bir varlık) olarak çalışmalarını münâsib gördüm. Bu kararım ise, (bu) millî müessese (T.O.) hakkında duyduğum i’timâd ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidirler.”** ³

Atatürk’ün bu sözlerinden çok açık olarak anlaşıldığına göre, “bir milletin tarihindeki güç dönemlerde, aynı gayedeki kuvvetlerin birleşmeleri lâzımdır. Medenî alanda çağdaş seviyeye erişmeyi ana hedeflerinden biri sayan yeni devletin karşılaştığı güç dönemler henüz sona ermiş değildir. Orta Çağ’ın inanç ve düşünce artıklarından kesinlikle kurtulmak için girişilen reformların (inkılâbların) bir an önce yerleştirilmesi, şimdi de “milliyetçi” ve “cumhuriyetçi” güçlerin birleşmelerine bağlıdır. Kuruluşlarından beri Türkiye’de milliyetçilikle halkçılığı gaye edinmiş ve bu konularda teorik

¹ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ocak 1931, s. 2.

² Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1931, s. 1.

³ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1931, s. 1.

olarak sevindirici hizmetleri geçmiş olan Türk Ocakları'nın da, aynı hizmetleri siyasî ve pratik olarak gerçekleştirmekte olan CHP ile güç birliği yapması zamanı artık gelmiştir. Türk Ocakları, bu bakımdan da, güvenilecek kuruluşlardır.”

Aynı tarihli (25 mart) gazetelerde, **“Türk Ocakları'nın CHP ile birleşmeleri kararının Ocaklılarca sevinçle karşılandığı, yapılacak olağanüstü kurultayda birleşme kararının oy birliği ile alınacağı tahmin edildiği ve birleşmeden sonra Ocaklara âid bütün malların da CHP ye devr olunacağı, Atatürk'ün bu konuda beyânat verdiği gün Genel Başkan Hamdullah Subhi'nin de Çankaya'ya giderek geç vakte kadar kaldığı ve birleşmenin şekli üzerinde Atatürk'le görüştüğü”**⁴ haberleri de yer aldı. Sonraki günlerde basında çıkan bazı yazılarda da, Türk Ocakları'nın CHP ye katılmalarının sadece **“günü gelmiş bir olay”** olduğu, bu katılma hakkında **“başka gerekçe aramaya lüzum bulunmadığı, aynı görüşteki bütün millî kuruluşların güç birliği yapmalarının çok tabii bulunduğu, ocakların tarihî görevlerini hakkıyla yaptıkları, şimdiki güç birliğinin onların gelişmelerindeki son safha sayılabileceği, artık teoriden pratiğe geçme döneminin geldiği, bu katılma ile millî birlik fikrine hizmet edildiği, Türk Ocakları'nın siyasetle ilgilenmedikleri, fakat gençlerin memleketin bütün meseleleri ile ilgilenmeleri gerektiği, millî kültür konularının artık sadece bazı kuruluşları ve vatandaşları ilgilendiren konular olmaktan çıkarak bütün millete ve devlete mal oldukları”**⁵ görüşü müdafaa edilmekte idi.

Gerçekten de devlet, her çağdaş devlet gibi, bütün çalışma alanlarına millî ve halkçı bir görüşle el atmış bulunuyordu. Aynı yıl Türk tarihi konusunda başlatılan ve ertesi yıl da dil konusunda devam ettirilen milliyetçi tezlerle, millî kültürde enine ve derinliğine bir araştırma ve değerlendirme dönemine girildi.

Atatürk'ün yukarıdaki beyânâtından çok kısa bir süre sonra Türk Ocakları'nın son ve olağanüstü kurultayının hazırlıkları tamamlanarak, 10 Nisan 1931 Cumartesi günü Ankara'daki genel merkez binasında toplandı. Başta CHP Genel Sekreteri (Receb Peker) olmak üzere parti ileri gelenlerinin ve mebusların da katıldıkları kurultay, Genel Başkan Hamdullah Subhi tarafından açıldı. Türk Ocakları'nın tarihî fonksiyonunu

⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1931, s. 1

⁵ Yunus Nadi: Türk Ocağı: Türk Birliği!, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mart 1931, s. 1-2.

tamamladığı fikrini öteden beri savunanlardan, Manisa Mebusu Mustafa Fevzi'nin kurultay başkanlığına seçilmesinden sonra tekrar kürsüye gelen Hamdullah Subhi, Merkez İdare Heyeti adına, Türk Ocakları'nın son çalışma raporunu okudu. Bu raporda, **“Kurultayın olağanüstü toplanma sebebinin Gazi'nin basında da yer alan isteği olduğu, CHP'nin dört yıl önceki genel kongresinde yaptığı konuşmada (Büyük Nutuk) Gazi'nin vatani ve inkılâbları gençliğe emanet ettiği, bu tutumunun zamanla gelişip uygulama safhasına geldiği, onun son yıllarda gençlik, dernekler ve eğitim konuları ile çok yakından ilgilendiği ve kalbinde gençliğin inkılâbların esaslarına göre yetiştirilmesinin, inkılâbların gençlikte emin bir dayanak bulmasının en büyük istekleri arasına girdiği, son bir yılda meydana gelen bazı olayların (Kubilây Olayı gibi) bütün yurtseverleri üzdüğü, medenî düşüncelerin muhafazakâr çevrelerde de yerleşmesi hususunun Gazi'nin ve devlet ileri gelenlerinin zihinlerinde gittikçe yer ettiği, bunu sağlayabilmek için de Gazi'nin CHP kadrolarını milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi gençlerle doldurmayı ve memleket meselelerinde onlara da sorum vermeyi arzu ettiği”** belirtiliyordu. Raporu okuduktan sonra Genel Başkan, şahsen de, Türk Ocakları'nın CHP ile birleşmelerinin yerinde bir hareket olacağı düşüncesinde olduğunu açıkladı.

Genel Başkanın konuşmasından sonra söz alan olmadığı için, yapılan teklif üzerine, biri “katılma kararının metnini hazırlamak”, biri de “Türk Ocakları'nın hesaplarını incelemek” üzere iki komisyon kuruldu. Öğleden sonraki toplantıda, Türk Ocakları'nın CHP'ye katılması ve bütün mallarının da ona devredilmesi kararını tesbit eden metin oy birliği ile ve alkışlarla kabul edildi. Daha sonra konuşan üyeler de, o zamana kadarki hizmetleri için, Genel Başkan'a ve Genel Yönetim Kuruluna teşekkür ettiler⁶.

Büyük Nutuk'ta vatani ve cumhuriyeti gençliğe emânet eden Atatürk'ün, bu görevi yerine getirebilecek bir gençliğin o tarihte henüz yetişmemiş olduğunu bildiği muhakkaktır. Çünkü o tarihte (1927), ardına yapılan reformları anlayıp benimseyenler, sadece, orta ve daha ileri yaşlarda olan nesillerin içindeki aydın ve milliyetçi kadro idi. Cumhuriyeti devralacak nesiller, henüz çocuk yaşlarda idiler. O halde yapılacak iş, bir an evvel ve büyük bir dikkatle, bu nesilleri yetiştirmektir. Bu düşüncenin onun kafasında inkılâblarla birlikte doğduğu ve zamanla ciddi bir endişe ve

⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 1931, s. 1, 4.

kuvvetli bir istek hâline geldiği kabul edilebilir. Fikirler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar onları benimseyen ve en az onlar kadar güçlü ve sağlam kadrolar yoksa, gerçekleştirmeleri düşünülemez. Bunu çok iyi bilen Atatürk'ü, devleti ve reformları devralıp sürdürececek genç nesillerin yetiştirilmesi fikrinin çok erkenden meşgul etmeye başladığı muhakkaktır. Bu düşünce içinde araştırmalara giriştiği zaman, aydınlar ve gençler arasında, samimi milliyetçiliği, memleket meselelerindeki sevgisi ve heyecanı ile müesseseseleşip kökleşmiş Türk Ocakları kadrosunu görmemesi mümkün değildi. Gerçekten de, yurdu ve cumhuriyeti gençliğe emânet ettikten hemen sonra, "bu gençliğin nasıl bir gençlik olması ve nasıl yetiştirilmesi gerektiği" üzerinde düşünürken, gözlerinin Türk Ocakları'ndaki kadroya takıldığı, gençlik içinde "bu kadronun aranan vasıflara en çok sahip bulunan kadro olduğuna, en çabuk ve en kolay olarak onun yetiştirilebileceğine" karar verdiği, bunun üzerine de Türk Ocakları ile daha yakından ilgilenmeye başladığı anlaşılıyor. 1928 yılında geçen bir olay, bu bakımdan dikkati derhâl üzerine çekebilecek bir çarpıcılıktadır.

1928 yılına kadar yapılan bütün kurultaylarda Genel Merkez Heyeti'nin tamamıyla serbest kaldığı, inisiyatifi hep elinde bulundurduğu ve -Türk Ocakları'nın o zamanlar adı "Yasa" olan tüzüğüne göre- kurultayların bütün safhalarını re'sen idare ettiği ve dışarıdan hiçbir müdahaleye uğramadığı bilinmektedir. Fakat, 1928 yılındaki kurultay hazırlıkları sırasında, Genel Merkez Heyeti, her kurultayda olduğu gibi bu kurultayda da yeniden seçilecek olan üyelerinin adaylarını tesbite hazırlanırken, her zamanki inisiyatifini birden bire kaybetti. Bu sefer, Atatürk'ün isteği üzerine, bu adaylar hakkındaki liste, Genel Merkez Heyeti tarafından değil, T.B.M.M. Başkanı, Başvekil ve CHP Genel Sekreteri ile Türk Ocakları Genel Başkanı'ndan kurulan dört kişilik bir komite tarafından hazırlandı. Kurultaya yine Genel Merkez Heyeti'nin listesi olarak sunulan ve kabul edilen bu on kişilik listeye, Genel Merkez Heyeti'nin bir önceki kadrosundan sadece üç kişi (Hamdullah Subhi, Dr. Hüseyin Enver, Burhaneddin Develioğlu) alınmış, geriye kalan yedi kişi ise CHP'nin milletvekillerinden ve müfettiş kadrosundan seçilmişti: Celâl (Bayar), Hilmi (Uran), İzzet Ulvi, Cemil (Ubaydın), Sâmî (Çölgeçen), Abdülmuttalib, Sâdık. Bu olay, düşündüğünü gerçekleştirmede çok dikkatli ve sabırlı olan, tesbit ettiği istikamette adım adım ilerleyen ve verdiği kararı gerçekleştirmedeki zamanlamayı çok iyi yapan Atatürk'ün, Türk Ocakları'nın geleceği üzerinde daha o zamandan kararlı olduğu ve onlardan yararlanma isteğinin büyüklüğü hakkında yeterli bilgi vermektedir. Yoksa, II. Meşrutiyet Devri'ndeki çok organize, çok sistemli ve

dinamik çalışmaları ile gecikmiş Türk milliyetçiliğinin uyanıp harekete geçmesinde büyük hizmeti dokunan, ordunun içlerine kadar bütün aydınlara uzanmış geniş kadrosu ile İstiklâl Harbi'ni zafere ulaştırarak millî ruhun doğmasında ciddi emekleri geçen Türk Ocakları gibi tarihî bir müessesenin çok hızlı formalite işlemleri ile ortadan kalkışını, o günkü bazı gazetelerde ileriye sürüldüğü gibi, sadece, “**tarihî görevini tamamlamış olmak**” la açıklamak elbetteki güçtür. Esâsen, böyle bir iddianın gerçeklik ve geçerlik derecesini anlayabilmek için, Atatürk'ün ölümünden sonra ve bilhassa 1940-1950 yıllarında Türkiye'de hangi ideolojik hareketlerin daha çok gelişme imkânını bulduklarını, bu gelişmenin de daha sonraları Türk siyasi ve sosyal hayatındaki tahribâtını dikkate almak ve ona göre karar vermek gerekir. Türk Ocakları'nın yerini alan Halk Evleri'nin, Atatürk döneminde, onların çalışmalarını daha disiplinli ve çok daha geniş coğrafi sınırlarda ve daha pratik şekilde devam ettirdikleri muhakkaktır. Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra, gittikçe artan sızmalarla, Halk Evleri'nin yavaş yavaş fikir ve yön değiştirdikleri, milliyetçi görüşe ters düşen ideolojilerin hizmetine girdikleri ve bu hizmetin hele 1960 dan sonra aşırı boyutlara eriştiği de bilinen bir gerçektir. Atatürk, Türk Ocakları'nın görevlerini tamamladıkları hakkında en küçük bir imâ da bile bulunmamıştır. Onların fonksiyonlarının devam ettiğine inanmasaydı, onlardan yararlanmayı da düşünmezdi ve 25 Mart 1931 günü basında çıkan beyânâtında Türk Ocakları'nı CHP ile yani kendisi ile birlikte çalışmaya dâvet etmezdi.

1930 yılının bazı olayları, Atatürk'ün Türk Ocakları ile ilgili düşüncesinin gerçekleşmesini hem çabuklaştırmış, hem de kolaylaştırmıştır. Bu olaylar, Türk Ocakları yöneticilerinin kendiliklerinden ve bilerek veya başkalarının telkinleri ile ve farkında olmadan yaptıkları, yahut da kontrol ve disiplin yetersizliği gibi organizasyon eksikliği yüzünden doğmuş hatalardan ve bu hataları kullanarak Ocakları yıkmakta kendileri için herhangi bir şekilde çıkar umanlarca yapılan tahriklerden çıktı.

Bilindiği gibi, Türk Ocakları'nın çalışmaları Cumhuriyet Devri'nin ilk yıllarında daha da gelişerek devam etti ve, kısa sürede, üye ve şube sayısı büyük bir hızla yükseldi. Atatürk'ün de sempatisini ve desteğini gören Ocaklar, başkentin en muhteşem binasına da kavuştular. Bu parlak gelişme, siyasi çevrelerde bazı kıskançlıklara yol açtığı gibi, aynı yurtseverlik ve idealistlik seviyesinde olmayan, idarî veya siyasi ihtiraslar peşinde koşan, bu uğurda ocakların ülke çapındaki prestijinden yararlanmak isteyen bazı Ocaklıları da tüzük dışı davranışlara itti.

Genel Merkezin bilgisi ve kontrolü dışındaki bu davranışlarla, Türk Ocakları'nın "günlük politika dışında kalmak" prensibine rağmen, Ocaklı olmayı kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen bazı kimseler, bazı yerlerdeki belediye seçimlerine aday olarak katılıp Ocaklı seçmenlerin oylarından yararlanmaya kalkıştılar. Başka bazı yerlerde de, CHP'yi tutmayan bazı Ocaklılar bu partinin oralarda teşkilâtlanmasını engellediler. Böylece, günlük politikaya bulaşmış oldular. Bu hareketler, bazı Ocaklıların, zamanla idarî alandan siyasî alana da kayma niyetinde olduklarını ve bu maksadla Türk Ocakları'nın prestijini zedelemekten de çekinmediklerini göstermekte idi. Bu olaylar üzerine partinin müfettişleri, genel merkezlerine gönderdikleri raporlarda "**Türk Ocağı teşkilâtının bulunduğu yerlerde partinin teşkilât kuramaz olduğunu**" belirterek "**Türk Ocakları bu gidişlerinde bırakılacak olurlarsa, çok daha kötü sonuçlar doğabileceğini**" bildirmeye başladılar. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, aynı yıl ve yine Türk Ocakları'nın tüzüğünü çiğneyerek, siyasî mahiyetteki en büyük hatayı onların bizzat genel başkanları yaptı.

1930 yılı yazında Atatürk, öteden beri arzulayıp gerçekleştiremediği çok partili demokratik sistemi kurmak, böylece, kendisinden sonra dikta rejimine kaymasından korktuğu rakipsiz CHP iktidarının karşısında memleketteki muhalefeti teşkilâtlandırarak onun mutlak nüfuzunu yavaş yavaş gevşetmek maksadı ile, eski ve güvendiği arkadışı Fethi (Okyar) Bey'e Serbest Cumhuriyet Fırkası (partisi) (12 Ağustos-17 Kasım 1930) isimli bir siyasî parti kurdurdu. Hızla teşkilâtlanan ve CHP'nin T.B.M.M.'indeki üyelerinden de bazı kopmalara yol açan bu siyasî faaliyet, CHP'nin ve ona âid olan hükûmetin çevrelerinde büyük huzursuzluk yarattı. Bu olayda Türk Ocakları'nı ilgilendiren husus, CHP'den kopan milletvekillerinden bazılarının aynı zamanda Ocaklı olmalarından başka, yeni siyasî partiye yazılıp muhalefet saflarına karışan vatandaşlardan da büyük kısmının yine Ocaklılardan oluşması idi. Böylece Türk Ocakları'nın CHP'nin ve başında İsmet Paşa'nın bulunduğu hükûmetin büyük husumetini çektiği bir sırada, Genel Başkan Hamdullah Subhi, siyasî hayatının belki de en büyük hatasını yaptı. Henüz bir aylık bir geçmişi bulunan ve geleceği meçhûl bir siyasî partinin hızlı gelişmesine aldanarak, belki kendiliğinden, belki de bazı telkinlere kapılarak işlediği bu hatayı, Akşam gazetesinde yayınlanıp (11 Eylül 1930) başka gazete ve dergilerce de iktibas edilen heyecanlı bir yazısı ile belgeledi. Yeni partiyi açıkça ve hararetle destekleyen ve "Bu Sesi Koruyacaksınız!" adını taşıyan bu yazı, bir yandan da CHP'yi şiddetle tenkid ederek, aydınlarla ve gençlere şöyle sesleniyordu: "**Bu muhalefet sesi yükseldiğinden beri kalbinin içinde ferah duymayan kaç**

samimi vatanperver vardır? Değil Garb'in eski milletleri nezdinde, hattâ dünki Balkan memleketlerinde bile barınan hürriyeti Türk vatanında yaşatamazsak, bunda bizim için bir hicab mevzuu yok mudur? İçinde muhalefet sesi yükselmeyen bir cumhuriyete biz inanabilir miyiz ki ona başkalarını inandıralım?

“Ey, Türk münevveri! Ufak ihtirasların, menfaat korkularının kulakları tıkamak isteyen gürültüsü fevkinde sen, vatanından yükselen bu mürâkaba sesini koruyacaksın! İztırabı meydana çıkaran odur, tehlikeleri işaret eden odur, hâkimiyet-i milliye-nin ilk ve son şartı odur!

“Ey, Türk genci! Memleketin gibi, millî izzet-i nefsin gibi, vatan toprağı üzerinde yükselen bu yeni ve mübârek îkaz sedâsını koruyacaksın!”

Yazıda muhalefet saflarında yer almaya davet edilen aydınlarla gençlerin, herkesten önce, Genel Başkanın başında bulunduğu kuruluşa bağlı aydınlarla gençler olması gerektiği tabiidir. Ayrıca, bu yazıyı yazdığı tarihte Hamdullah Subhi, yalnız Türk Ocakları'nın Genel Başkanı değil, aynı zamanda CHP'nin de üyesi idi. Hattâ, imzasının altına, Türk Ocakları'ndaki ünvanını kullanmayı da ihmâl etmemişti. Fakat, her iki sıfatı da bu yazısına ters düşüyordu. Türk Ocakları Genel Başkanı, bu zamansız ve sorumsuz çıkışı ile, bütün Ocaklılara açık bir telkinde bulunuyor, hükümeti de, CHP'yi de Türk Ocakları'na karşı cephe almaya zorluyordu. Ocaklıların her yerde yeni partiye akın etmelerinde, âdeta bir genelge, bir direktif mâhiyetindeki bu yazının da payı bulunduğu kabul edilebilir. Bu aceleci ve ters davranışın ters sonuçları olması da mukadderdi. Bütün CHP'yi ve onun hükümetini karşısına almakla, şöhret ve itibarının büyük kısmını borçlu bulunduğu tarihî müesseseyi de tehlikeye sokmuştu. Atatürk'ün Türk Ocakları hakkındaki niyetinden elbette haberdar bulunan bu çevreler, bu büyük dayanağın ondan alınması ve ortadan kaldırılması için ellerinden geleni esirgemediler. Türk Ocakları'ndaki büyük emekleri herkesce bilinen Genel Başkan'ın, bu yazısından şüphesiz daha az vurucu ve batıcı olmakla beraber, münâsebet düştükçe, tevâzua aykırı ve incitici başka davranışları da olmuştur. Bunlardan biri, bazı konuşmalarında, Türk Ocakları'nın tarihî hizmetlerinden söz ederken, bu tarihî hizmetlerin yapıldığı olaylarda ön plânda yer almış tarihî şahsiyetlerin emeklerini gölgeleyecek ifadeler kullanmasıdır. Gerek Türk milletinin Anadolu'da kazandığı büyük zaferden ve gerekse yeni devletin kuruluşundan sonra yapılan inkılâblardan bahsederken kullandığı: “**Türk Ocakları, Türk**

milletinin zaferinde neşrettiği fikirlerin tesirini, Türk inkılabında da milliyet fikrine göre terbiye ettiği gençliğin rüşdünü, şuurunu görüyor!” (Dağ Yolu, I. Kitap, 1929, s. 164) gibi ifadeler, en azından, o korkunç mücadeleyi yıllarca binbir sıkıntı içinde yürütüp başarıya ulaştırmış yönetici kadroya karşı bir saygısızlık ve tahrik sebebi idi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, CHP'nin muhalifi olarak ortaya çıktığı için, yeni devletin resmen kuruluşundan beri benimsenen Cumhuriyet şekline ve bilhassa dinin devlet işlerinden uzaklaştırılmasına karşı olan ve çokluğunu henüz koruyan kör taassub sahibi câhil yığınları da, yeni partinin, CHP'nin şimdiye kadar bütün yaptıklarını bozup ortadan kaldıracığını sanarak, hep birden onu desteklemeye başladılar. Halbuki yeni parti, daha adından başlayarak cumhuriyetçi olduğunu ilân ettiği gibi, programında da, yapılan bütün inkılâblara ve bu arada lâikliğe de bağlı bulunduğunu açıkça belirtmişti. Buna rağmen bu zümre, cehaletinin kurbanı olarak, kanun dışı taşkınlıklara kalkıştı. Bilhassa Ege bölgesinde, CHP'yi de aşip Atatürk'e ve inkılâblara karşı çulgınca hareketlere girişti ve bu tutum yeni partinin sonu oldu.

Çok partili siyasî hayata girmek için yaptırdığı bu Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, Atatürk'e, ülkenin henüz o siyasî olgunluk seviyesine gelmediğini gösterdiği gibi, Orta Çağ zihniyetinin ve onun temsilcisi olan kara kuvvetin de henüz canlılığını koruduğunu açıkça ortaya koydu. Bunun üzerine, yeni partinin kapanmasından sonra, durumu bizzat yakından görmek için, Güney ve Batı Anadolu illerinde bir inceleme gezisine çıktı. Gördükleri arasında, Türk Ocakları ve onların tutumları da dikkatini çekti. Bu gezisinde konuştuğu Ocaklı gençlerin, inkılâbları desteklemekle beraber, siyasî meselelerle fazla ilgilendiklerini ve ülkenin idaresinde liberal bir tutuma taraftar olduklarını tesbit etti. Buna karşılık, Genel Başkanı bulunduğu CHP kadrolarının, sadece kendi çıkarları peşinde koşan, işe yaramaz birtakım insanlarla dolduğunu gördü ve partinin mahallî yöneticilerini bu hallerinden dolayı azarladı.

Öteden beri memleketi ileride idare edecek ve inkılâbları koruyacak aydın nesillerin yetiştirilmesi zaruretine inanmış olan Atatürk, Ankara'ya dönüşünde bu konuda Türk Ocakları'nın genç ve uyanık kadrolarından faydalanmak hususundaki kanaatinin doğruluğuna iyice inandı. Onları, bir an evvel, belli bir disiplin ve eğitimle yetiştirmek lâzımdı. Gerçekten de Türk Ocakları, sayıları bütün yurttan çok artmış olan şubeleri ile ve genel merkezin yeterli bir kontrol mekanizmasına sahip bulunmayışı yüzünden, sadece bir duygu ve heyecan havası içinde sürüp gidiyor; her türlü fikir

akımlarına, siyasî ihtiras sahiblerinin sömürmesine açık bulunuyordu. Bu büyük ve milliyetçi heyecan potansiyelini yatağına oturtmak, cumhuriyetin ve inkılâbların bekcisi olarak ülkenin yönetimine hazırlamak lâzımdı. Bu maksadla Atatürk, önce, memleket meseleleri ve politika ile yakından ilgili gördüğü bu büyük aydın kitesini -Genel Sekreterliğini Hamdullah Subhi'nin yapacağı- yeni bir siyasî parti etrafında toplamayı düşündü. Fakat, Genel Başkan'ın muhalefet partisine yakınlık göstermek suretiyle takındığı tavrın CHP ileri gelenlerince ve hükûmet tarafından unutulmuş olması imkânsızdı. Derhâl bu görüşe karşı çıktılar ve bu kitlenin, yeniden organize edilmesi yerine, kendilerine katılarak güçlü bir iş birliği oluşturulmasının memleket için daha yararlı olacağına onu inandırdılar. Bu eski ve tarihî kuruluş, CHP'ye bağlanacak yeni bir müesseseye (Halk Evleri) dönüştürülerek, bu güç birliği kolaylıkla sağlanabilecekti.

Parti ve hükûmet çevrelerince ileriye sürülen bu teklifin altında, şüphesiz, kolayca muhalefet saflarına kayabilecek bu büyük ve dinamik kitleyi kendi bünyeleri içinde eritmek, onu faâl durumundan uzaklaştırmak, bir daha karşılarına toplu halde çıkmasını önlemek ve bu arada çok yakın bir tarihte böyle bir karşı çıkışı desteklemiş, hattâ önyak olmuş olan genel merkez yöneticilerini de cezalandırmak isteği yatmakta idi.

Bu arada, yeni devletin Mîsâk-ı Millî ile değişmez sınırlarını tesbit etmiş olduğu, bu sınırların dışında hiçbir toprak isteği bulunmadığı ve ana politikasını "içeride ve dışarıda barış" olarak çizdiği belirtilmek suretiyle, **"Türk Ocakları'nın gençlere hâlâ cihangirlik duyguları aşıladıkları, Rusya'dan kaçan Türklerin uğrak yeri oldukları, cihangirlik kışkırtmalarının bilhassa Rusya'daki Türk toprakları ile ilgili bulunduğu, böyle bir tutumun Türk-Sovyet dostluğu ile bağdaştırılamayacağı"** yolunda Ankara'daki Rus Elçiliğince Türk hükûmeti nezdinde yapılmış diplomatik teşebbüsün de Türk Ocakları'nın kapatılmasında tesiri olduğu hakkındaki söylentiye ispatlayan yayınlanmış herhangi bir belge bulunmadığı gibi, Türk Ocakları'nda her zaman kültür, duygu ve fikir plânlarında kalan **"dış Türklerle ilgi"** nin bu hususta ciddi bir gereğe olması da düşünülemez.

Türk Ocakları hakkındaki kesin karar ânının yaklaştığı günlerde geçen bir olay, onları içinden yıkmak isteyenlerin de varlığını çok açık şekilde göstermesi bakımından, dikkate değer. Bu günlerden birinde Atatürk, yanında hepsi de Türk Ocakları'nın eskiden beri üyeleri olan Celâl (Bayar), Sadri Maksudi, Siirt Mebusu Mahmud, Cemil (Ubaydın), Hamdullah Subhi, Dr. Reşit Galib ve Vâsîf (Çınar) beyler olduğu halde, konuyu son bir

kere daha açar ve kesin görüş ister. İlk sözü alan Vâsif Çınar, **“Türk Ocakları'nın tarihî görevlerini tamamladıklarını, cumhuriyetten önce uzun süre temsil ettikleri fikirlerin artık bütün millete ve devlete mal olmuş bulduklarını, zamanlarını doldurmuş oldukları için kapatılmalarında bir mahzur kalmadığını”** söyler. Bu görüşü Reşid Galib de destekler. Aslında, bu görüş Reşid Galib'indir ve Vâsif Çınar'a telkin edilmiştir. Reşid Galib (1897-1934), Mersin'de hükümet doktoru iken, bir yurd gezisi sırasında Atatürk'e kendisini beğendirmiş ve Aydın'dan milletvekili seçilmiştir. Genç, dinamik, sempatik, cüretli ve ataktır. Yükselmeye karşı da aşırı derecede haristir. Bu hırsına Türk Ocakları'nı da âlet etmeye, onların ülkedeki yaygın ve güçlü prestijinden yararlanmaya kalkışmaktan da çekinmez. Tarih, Almanya'da Hitler'in ve İtalya'da da Musolini'nin, kurdukları gençlik teşkilâtlarına dayanarak, iktidarın yolunu tuttukları tarihtir. Reşid Galib de böyle bir tutuma özenir ve bir gün Genel Başkan Hamdullah Subhi'ye **“Türk Ocakları'ndaki gençliğin her bakımdan eğitilip kuvvetli bir disiplin altında yetiştirilmesini, bu arada askerî eğitim de verilmesini ve böylece memleketin kaderinde söz sahibi bir güç hâline getirilmesini”** teklif eder. Fakat, Genel Başkan bu teklifi rededer. Bunun üzerine doktor, Türk Ocakları'nın karşısında yer alır. Görüşünü kabul ettiremediği bir kuruluşun ortadan kaldırılması fikrini benimsemekte tereddüd etmez. Ayrıca, rededilen kendi teklifini zâten öteden beri Türk Ocakları'nda uygulanyormuş gibi gösteren söylentiler de çıkartarak, Ocakları lekeleme yoluna da gider. Ancak, Atatürk'ün yanındaki toplantıda bunlar hiç söz konusu edilmez ve sadece Türk Ocakları'nın **“zamanlarını doldurmuş oldukları”** ileriye sürülür. Fakat bu gerekçe de toplantıda bulunan diğer kimselerce kabul edilmez. Münâkaşa uzar. Sonunda Atatürk, aralarından küçük bir komisyon seçerek, kararlarını yazıya dökmelerini ister. Türk Ocakları'nın kapanması görüşünün arkasında Atatürk'ün de bulunduğunu anlayan komisyon, **“Ocakların kapatılması zamanının geldiğine”** karar verir. Fakat, bu kararı Hamdullah Subhi imzalamaz. Bunun üzerine Atatürk, kararın yeniden görüşülmesini ve yazılmasını ister. Komisyon ilk kararında ısrar edince, Atatürk'ü kırmamak için, bu sefer, Hamdullah Subhi de imzalar. Atatürk'ü kırmaz ama, kendisi çok derinden kırılır. Kuruluşunun ilk yıllarından beri büyük emekler verdiği, uğrunda sayısız sıkıntılar çektiği, üzerine titredığı ve kendisi ile kaynaşıp bütünleştiği bir tarihî müessesenin ortadan kalkışını gözleri ile görmenin verdiği büyük ızdırabtan hiçbir zaman kurtulamaz ve onu yeniden kurmanın hayâli ve ümidi ile yaşamaya başlar. Onun bu ızdırabını

çok iyi anlayan Atatürk, bir süre çevreden uzaklaşması için, kendisine yurd dışında bir görev teklif eder ve onu Bükreş Elçiliğine gönderir (Mayıs 1931). On üç yıl bu görevde kaldıktan sonra yurda döner ve emekliliğini ister.

1946'da başlayan çok partili dönemle birlikte tek parti baskısının gevşemeye yönelmesi üzerine, Türk Ocakları'nın yeniden açılabilmesi ümidleri de belirir. Hamdullah Suphi, CHP'nin 1947'deki VII. kongresinde bir konuşma yapar. Belirttiği görüşlerin şiddetli tenkidlere uğraması üzerine, partiden istifa eder ve Türk Ocakları'nın yeniden açılması için gerekli hazırlıklara başlar. Bu açılışı, aslında, bütün Ocaklılar beklemekte idiler. Çünkü kapatılmalarından dolayı üzülen yalnız genel başkanları değildi, hepsi de aynı üzüntü içinde idiler. Bu sebeple, Halk Evleri'ndeki çalışmalarına çok az bir kısmı katıldı ve zaman zaman eskisi gibi toplantılar yaparak, aralarındaki bağı koparmamaya çalıştılar. En eski üyelerden Ferid Cansever'in, 1942 de, Türk Ocakları'nın yayın organı Türk Yurdu'nu yeniden çıkarmaya başlaması, Ocaklı ruhunun devam etmekte olduğunun maddî delillerinden biridir.

Nihayet, uzun süren ve 1949 yılında tamamlanabilen çalışmalardan sonra, Türk Ocakları'nın yeniden açılmasına karar verildi. Kapatıldıkları sırada bütün malları da CHP'ye devredildiği için uygun bir bina temin edilemeyince, açılış töreni, Fatih'in Horhor Mahallesi'nde, Hamdullah Subhi'nin babası Subhi Paşa'dan kalma tarihî konakta yapıldı. Bu münâsebetle, 10 Mayıs 1949 günü, eski Ocaklılar yeniden bir araya geldiler. Dâvetliler arasında milletvekilleri, İstanbul valisi, üniversite hocaları ve gençleri ile gazetelerin başyazar ve bazı yazarlarının bulunduğu büyük bir kalabalık önünde, Geçici Yönetim Kurulu Başkanı olarak Hamdullah Subhi, Ocakların tarihçesine, kuruluş gayelerine, tarihî hizmetlerine ve değişik konulara dokunan uzun bir konuşma yaptı. Bundan sonraki ilk seçimlerde de, Genel Başkanlığa yeniden getirildi.

14 Mayıs 1950 deki iktidar değişikliği, Türk Ocakları'nın hayatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Milliyetçi bir kadronun iş başına gelmesi, CHP'den ayrılan Hamdullah Subhi'nin de bağısız aday olarak bu sefer Demokrat Parti listesinden milletvekili seçilmesi, Türk Ocakları'nı yeniden gündeme getirdi. Halk Evleri'nin Atatürk'ten sonra uğradıkları ters değişiklikler, Türk Ocakları gibi denenmiş, görüşleri ve hizmetleri belli bir kuruluşun yeniden ön plâna geçmesini sağladı. "Menâfi'-i Umûmiyyeye Hâdim Cemiyetler" (Kamu Çıkarlarına Hizmet Eden Dernekler) arasına alınan Türk Ocakları'na da devlet bütçesinden para yardımına başlandı. Fakat âcil ihtiyac olan bina meselesinin, daha doğrusu 1931 de CHP'ye

devredilen malların geri alınması işinin çözülmesi, yeni bir kanun konusu olduğu için uzadı. Sonunda kanun, ancak, "**Halk Evleri'ne âid malların hazineye devri**" şeklinde çıktı (8 Ağustos 1951). Bu sefer Hazine, bazı hukukî sebepler ileriye sürerek, bu malları Türk Ocakları'na vermek istemedi. "**Bu mallar, aslında, resmen kapanmış, artık mevcut olmayan bir kuruluşa âittir. Aynı isimle yeniden kurulan bir müessesese, bu mallar üzerinde hak iddia edemez**" gerekçesine dayanan Hazine'ye karşı, Genel Başkan da, "**Yeniden açılan Türk Ocakları'nın eskisinin devamı olduğunu ve mallarını geriye almak için mahkemeye başvuracaklarını**" söyledi. Neticede, bu malların ancak bir kısmı ve "intifâ" (sadece faydalanma, kullanma hakkı) şartı ile, Türk Ocakları'na verildi. Bu şekilde verilen binalardan Ankara Türk Ocağı binası, yine Genel Merkez Binası olarak kullanıldı. İstanbul şubesi için de, Aksaray'da, Hazine mülkü olan eski bir çorab fabrikası tahsis edildi.

Bütün mallarının geriye mülk olarak verilmemesi, Türk Ocakları ile iktidarın arasını açtı. Bu sıralarda, üyelerinin birçoğu aynı zamanda Türk Ocakları'nın da üyesi olan **Türkiye Milliyetçiler Derneği**'nin bazı olaylar yüzünden kapatılması (1953) ve üyelerinden bir kısmının Demokrat Parti'den ihraç edilmesi, dolayısıyla, hükümetle Türk Ocakları arasındaki açıklığı daha da büyüttü ve devlet bütçesinden yapılan yardım önce kısıp sonunda tamamıyla kesildi. Bu arada Türk Ocakları'nın eskiden beri yayın organı olan Türk Yurdu dergisi de, kasım 1954 den itibaren, yeniden çıkmaya başladı.

Bozulan münasebetler üzerine Demokrat Parti'den de ayrılan Hamdullah Subhi, Hürriyet Partisi listesinden yine bağısız olarak katıldığı 1957 seçimlerinde kazanamayınca, İstanbul'a yerleşti. Fakat, Türk Ocakları ile ilgisi devam etti. **27 Mayıs 1960** hareketinden sonra kurulan **Millî Birlik Komitesi** Ocakları kapatmak için harekete geçti ise de, Hamdullah Subhi'nin Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e müracaatı üzerine, buna engel olundu. Fakat bundan sonra, Türk Ocakları da düzenli ve verimli bir çalışma dönemine yeniden giremediler. Hamdullah Subhi'nin ölümünden (1966) sonra, genel başkanlığa değişik isimler gelir. Bu arada, Prof. Osman Turan ile Prof. Emin Bilgiç de genel başkan olurlar. Emin Bilgiç'in genel başkanlığı sırasında CHP'nin yeniden iktidara gelmesi üzerine (1973), Türk Ocakları'na karşı olan yeni hükümet, Hazine'ye âid oldukları gerekçesi ile, Demokrat Parti iktidarı zamanında kendilerine kullanılmak üzere verilmiş olan malları geriye aldı. Kitaplığındaki kitaplar da Millî Kütüphane'ye verildi. Yeniden yersiz kalan Ocaklılar, buna

rağmen, eskisi kadar düzenli olmamakla beraber, toplantılarına devam ettiler. Prof. Orhan Düzgüneş'in genel başkanlığı sırasında, Kızılay'da Çelikkale sokağındaki bir apartman dairesine yerleşildi. Ancak, 12 Eylül 1980 hareketinden sonra alınan bir kararla ve bazı istisnâlarla Türkiye'deki bütün dernekler kapatılınca, Türk Ocakları da yeniden kapanmış oldu.

1908 den sonra kurulmuş fikrî ve sosyal yapıdaki milliyetçi derneklerin en uzun ömürlüsü ve en verimli olan Türk Ocağı, zaman zaman çalışmalarına ara vermek zorunda kalmakla beraber, son kapanışına kadar geçen 68 yıl içinde, kuruluşundaki temel yapısını değiştirmemiştir. Geçen uzun müddet zarfında Türkiye çok büyük siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik değişikliklere uğramış; imparatorluktan ve meşrutiyet rejiminden millî devlete ve cumhuriyet rejimine geçmiş, çağdaş batı medeniyetini örnek alarak birçok alanlarda çok hızlı gelişmeler göstermiş, 1908 deki hareket noktasından çok uzaklara gitmiş, o günki durumu ile kayıslanamayacak merhalelere ulaşmıştır. Türkiye'nin iradesinin bazan içinde ve bazan da dışında cereyan eden ve biri ötekenden mühim olaylar karşısında, Türk Ocakları'nın tüzüğü de (ilk tüzük: 1912, baskı: 1913) üç kere değişikliğe (1918, 1924, 1969) uğradığı halde, birinci tüzükteki esaslar, sadece bazı ifade değişiklikleri ile, aynen korunmuştur. İlk tüzükte, Türk Ocağı'nın gayesi "**Türklerin millî terbiye ve ilmî, ictimai, iktisadî seviyelerinin terakki ve i'tilâsı ile Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmak**" olarak gösterildiği (madde: 2) gibi, siyasetle ilgili bulunmadığı da "**Ocak, maksadını tahsile çalışırken, sırf millî ve ictimai vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hâdim bulunmayacaktır**" (madde: 4) şeklinde açıkça belirtilmiştir. Bu esaslar, 1918 de değiştirilen (baskı: 1923) tüzükte "**Ocağın maksadı, Türklerin harsî (kültürel) birliğine ve medenî kemâline çalışmaktır**" (madde: 2), "**Ocak, siyasetle uğraşmaz. Hiçbir Ocaklı, cemiyeti siyasî emellerine âlet edemez**" (madde: 3), "**Ocaklılar, yekdiğerinin şahsî ve siyasî kanaatlerine hürmet ederler**" (madde: 4); 1924 de yeniden de alınarak değiştirilen (baskı: 1925) tüzükte "**Türk Ocakları'nın maksadı, bütün Türkler arasında millî şuurun kuvvetlendirilmesine, Türk harsının meydana çıkarılmasına, medenî, sıhhî tekâmülün te'minine ve millî iktisadın inkişâfına çalışmaktır**" (madde: 2), "**Ocak, fırka (parti) siyaseti ile uğraşmaz. Hiçbir ocaklı, cemiyeti siyasî emellerine âlet edemez**" (madde: 3), "**Her ocaklı, 2. maddedeki gayelere muhâlif olmamak üzere, Ocak haricinde, siyasî kanaatine göre çalışmakta serbesttir**" (madde: 4)

ve 1969 tüzüğünde de **“Ocağın gayesi, prensiplerine ve programına göre, millî kültür, millî ahlâk ve mefkûrenin geliştirilmesine, Türklüğün yükselmesine çalışmak; ilmî, millî ve insanî esaslara dayalı Türk milliyetçiliğini yeni nesillerin müşterek ideali hâline getirmektir”** (madde: 35), **“Türk Ocağı, kendi gaye ve programı dışında faaliyette bulunmaz, particilik siyaseti ile uğraşmaz. Ocaklılar, ocağın mefkûresine aykırı olmamak şartı ile, Ocak dışında, siyasi inanclarına göre çalışmakta serbesttirler”** (madde: 36) şekillerinde ifadelendirilmişlerdir. Türk Ocağı, daha ilk tüzüğünde tesbit edilen esaslar dahilinde, fikir ve kültür plânında **“konferanslar, dersler (türkçe ve yabancı dil kursları), konserler, temsiller düzenlemek, kitaplar ve dergiler çıkarmak”**, sosyal ve ekonomik plânda da **“millî serveti korumak ve çoğaltmak için, her türlü meslek erbâbı ile görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşadlarda (yol göstermelerde) bulunmak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elden geldiği kadar yardım etmek”** (madde: 3) şeklindeki çalışma programını ise, kuruluşundan başlayarak, elindeki bütün imkânlarla uygulamaya çalışmış; dergi ve kitab yayınlarından başka, türkçe ve yabancı dil kursları açmış; fakir üniversite gençlerine yatacak yer ve yiyecek sağlamış, para yardımı yapmış; bir özel poliklinik (Kadri Râşid Paşa'nın yönetiminde) de açarak hasta çocukları tedavi ettirmiş ve Türk kadınlarının batılı müzik konserlerine ilk defa olarak salonlarını açmıştır. Sonraki tüzüklerde kültürel çalışmalara daha çok yer verilmiş ise de, Türk Ocakları, teorik plânda da olsa, sosyal ve ekonomik alanlarla da ilgilenmekten geri kalmamışlardır.

Ancak, bütün çalışmaları gelecek için kalıcı kılan yayın faaliyetine yeterince yönelemedikleri ve bu konuda pek başarılı olmadıkları görülüyor. Temelde millî duygulardan kaynaklanan milliyetçilik fikrini **“heyecan ve telkin”** plânında canlı tutmayı tercih eden, zamanın karışık, ağır siyasi ve sosyal şartları içinde belki de kendilerini buna mecbur gören yöneticiler, bu yüzden çalışmalarını, daha çok toplu hareketlerle, toplantılarla ve konuşmalarla yürütmeyi uygun gördüler. Bizzat Genel Başkan Hamdullah Subhi'nin Ankara'daki Genel Merkez binasında yaptığı (15 Kasım 1930) bir konuşmada belirttiğine göre ⁷, bu tarihe kadar Türk

⁷ Hamdullah Subhi, Dağ Yolu, 2. Kitabı, Ankara 1931, s. 24. Yayınlanan te'lif eserlerle yazarları: Sâmih Rifat (Şarkın Masal Anaları, Millî Armamız Nasıl olmalı), Mehmed Emin (Mustafa Kemal), Hamdullah Subhi (Dağ Yolu, Günebakan), Ağaoğlu Ahmed (Üç Medeniyet), Yusuf Akçura (Türk Yılı), Celâl Esad (Türk Sanatı), Reşid Safvet (Türklük ve Türkçülük İzleri), Sadri Maksudi (Türk Diline Dâir).

Ocakları'nca yayınlanan kitapların sayısı (üçü tercüme) sadece on üçtür. Kuruluşundan beri geçen on sekiz senelik süre içindeki bu kitab yayını mikdarının yeterli olduğu söylenemez. Hele, Ocaklarda yapılan konuşmaların, verilen konferansların ve her yapılan kurultay zabıtlarının bir araya toplanıp yayınlanmış olmaması büyük birer kayıptır. Buna karşılık Türk Ocakları, hedef alınan duygu ve fikirleri telkin bakımından çok daha az yorucu yazıların yer aldığı dergi yayıncılığında başarılıdılar. Çıkardıkları ve adlarını daha önce verdiğimiz dergiler içinde gayeye hizmetteki en büyük pay ise, şüphesiz, Türk Yurdu'na aittir.

İlk olarak Tanzimât Devri'nde fikir plânında görülen milliyetçilik hareketinin 1908 den sonraki teşkilatlanma döneminde kurulmuş ikinci milliyetçi dernek olan Türk Yurdu (18 Ağustos 1911) nun çıkarmaya başladığı (24 Kasım 1911) ve kısa bir süre sonra yerini alan Türk Ocağı'na devrettiği bu dergi, milliyetçi hareketi temsil eden dergilerin en uzun ömürlüsü olduğu gibi, yazılarının taşıdığı ağırlık, yazar kadrosunun seçkinliği ve aydınlar üzerindeki fikri tesirlerinin büyüklüğü bakımından da üzerinde durulmaya değer.

Adının altında "**Türklerin faydasına çalışır**" cümlesini taşıyan derginin imtiyazı, Türk Yurdu derneğinin ilk başkanı olan şâir Mehmed Emin (Yurdakul) adına alınmıştır. Derginin aynı zamanda mesul müdürlüğünü de yapan Mehmed Emin'in Erzurum valiliğine tâyin edilerek İstanbul'dan ayrılması üzerine, imtiyaz sahipliği ve mesul müdürlük ünvanları da derneğin yönetim kurulunda murahhas üye (genel sekreter karşılığı) olarak görev yapan Yusuf Akçura'ya geçmiştir.

Derginin oldukça geniş bir yayın programı vardır. Mehmed Emin tarafından hazırlanıp yazı kurulunca da kabul edilmiş bu ilk programın başlıca esasları şunlardır: 1) Dergide yayınlanacak yazılar "**Türk ırkının çoğunluğu tarafından okunup anlaşılabilir bir şekilde**" yazılacaktır. Bunun için de yazılar dilce sâde olacağı gibi, üslubu da kolaylıkla anlaşılabilir bir yapıda olacaktır. Ayrıca, yine çoğunluğun ilgi duyup yararlanacağı konular seçilmelidir. Bunula birlikte, kültür seviyeleri üstün olup sayıca azınlıkta bulunan okuyucular da düşünülerek, aşırı vülgarizasyona gidilmeyecektir. 2) Dergi, bütün Türklerce kabul edilebilecek, "**ortak bir ideal**" yaratmaya çalışacaktır. 3) Dergide yer alacak konular, çoklukla, "**değişik Türk zümrelerinin biri birilerini tanımalarını, ahlâk ve iktisadca yükselmelerini ve fen (teknik) bilgilerinin artmasını sağlayacak konular olacak, politika ile ilgili konulara bunlardan sonra yer verilecektir. Türk Dünyası'nın**

değişik bölge ve zümrelerinde geçip bütün Türkler arasında ortak sevince veya üzüntüye yol açacak olaylar ve fikir ceryanları ile, değişik Türk zümrelerinin edebiyatları hakkında gerekli bilgiler de aktarılacaktır. Politik konularda ise, hiçbir siyasî parti tutulmayacak, sâdece Türk milletinin ve bütün Türklüğün menfaatleri neyi gerektiriyorsa o yapılacaktır. Ancak, Türklerin menfaatleri korunurken, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk-dışı etnik unsurlar arasında huzursuzluk yaratılmamasına da dikkat edilecektir."

İlk sayısının çıktığı 24 Kasım 1911 den son sayısının çıktığı 1 Nisan 1970 tarihine kadar geçen 59 yıllık süre içinde, değişik sebeplerle zaman zaman kapanmak zorunda kalan, kapanış süreleri bazan on iki yıla kadar varan, çeşitli boylarda ve hacimlerde olarak bazen on beş günlük ve bazen de aylık olarak yayınlanan⁸ ve yayın hayatı boyunca toplam sayısı 346 ya ulaşan Türk Yurdu, bilhassa 1911-1918 yılları arasında, zamanın en güçlü milliyetçi kuruluşu Türk Ocakları'nın ana yayın organı olarak büyük hizmetler görmüştür.

⁸ Türk Yurdu dergisinin geçirdiği yayın safhaları, kısaca, şöyledir:

a) **24 Kasım 1911** de başlayıp **15 Ağustos 1918** de sona eren ilk yayın dönemi. Bu dönemin sonunda, derginin cild sayısı XIV ü, nüsha sayısı ise 161 i bulur. **15 günde bir**, (18 x 25) boyunda, 32 sayfa olarak ve hiç ara verilmeden yayınlanmıştır. Kapanış sebebi, Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul'un yabancı kuvvetlerce işgal edilip sahibi olan Türk Ocağı'nın da baskı altına alınması ve basına şiddetli sansür konularak millî konuların yasaklanması üzerine, yayınlanmasının imkânsız duruma gelmesidir. XX. Asır Türk fikir hayatı ile ilgili çok mühim yazılarla dolu olduğu halde, bugünkü araştırmacıların derginin koleksiyonlarından faydalanmaları oldukça güçtür. Basit dikkatsizliklerin sebep olduğu bu güçlük, "yıl, cild, nüsha" sayılarının derginin yalnız dış kapağına konulmasından, koleksiyonların cildlenmesi sırasında çoklukla dış kapakların çıkarılmasından doğmaktadır. Bu durum, derginin kitablıklardaki hemen hemen bütün koleksiyonlarında görülmektedir. Yıl, cild ve nüsha sayılarının iç kapağına da konulmamasından doğan bu güçlüğü, ayrıca, her cildi oluşturan sayıların miktarında zaman zaman yapılmış değişikliklerin getirdiği karışıklık da eklenebilir (Derginin bu yayın dönemindeki ilk iki cild 24 sayıdan oluştuğu halde, sonraki cildler 12 şer sayılık ve altı aylıktır). İstanbul'daki Türk Ocakları Genel Merkezi'nin işgal kuvvetlerince kapatılması ve dergiyi çıkaranların Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gitmeleri üzerine, savaş yıllarının bin bir sıkıntısı içinde derginin çıkarılması mümkün olamamış ve bu kapanış 1924 yılına kadar sürmüştür.

b) Türk Yurdu, Milli Mücadele sona erip de yeni devlet kurulduktan ve Türk Ocakları yeniden açıldıktan (1923) sonra, **1 Ekim 1924** tarihinde tekrar yayınlanmaya başlar. **1930 yılına kadar** süren bu ikinci yayın döneminde dergi, bu sefer aylık olarak çıkar. Fakat bu yeni seride cild sayısı hiç gösterilmediği gibi, derginin genel sayısı yani ilk dönemin sonunda 161 de kalmış olan nüsha sayısı da yürütülmeyerek, sayı baştan başlatılır. Ayrıca, sayfa sayısı 80 ve boyu da (25 x 16) olarak değiştirilir. Bu düzende 33 sayı yayınlandıktan sonra (1 Eylül 1927),

Türk Ocakları'nın fikir plânındaki çalışmalarında, milliyetçilikten sonra en çok yer alan konu "Batı medeniyetçiliği" dir. Milliyetçilik fikrinin Batı medeniyetçiliği ile beraberliği, II. Meşrutiyet döneminden sonra daha çok dikkati çekmektedir. Ziya Gökalp'in "Garbcılık" ve "Muâsırlaşmak" olarak terimleştirdiği bu tutumun yorumunda ve ölçüsünde zaman zaman tereddüdlere ve anlaşmazlıklar olmuşsa da, sonunda, "**Türk kalarak batılılaşmak**" şeklindeki gerçekçi ve uzlaştırıcı bir anlayışta birleşmiştir. Türk Ocakları'ndaki milliyetçilik anlayışının "kana bağlı ırk anlayışı" ile bir ilgisi yoktur. İlk tüzükte yer almış olan "ırk" kelimesinin (madde 2) "millet" anlamında kullanıldığı açıktır. Böyle olduğu, yanlış birtakım yorumlara yol açmaması için daha sonraki tüzüklerde "ırk" terimine yer

---

1928 yılının başına kadar üç aylık bir ara verilir. 1 Ocak 1928 den başlanarak, yeniden değişiklik yapılır. Boyu (28 x 21), sayfa tutarı da 64 olur. Ayrıca, aylık olan derginin her yıl için 1 den 12 ye kadar özel numara almasının yanında, ilk çıkış tarihinden (1911) başlanarak, cildlerle nüshaların genel numaralarına da yer verilir. Böylece, **1 Ocak 1928** tarihini taşıyan bu yeni serinin kapağında, özel sayı olan 1'in yanında, genel sayı olan 195'in ve cild genel sayısı olan XXI'in de yer aldıkları görülür. Derginin bu düzen içindeki yayını da **1 Haziran 1930** a kadar sürer ve bu tarihi taşıyan son sayısı (C. XXVI, s. 30-224) ile yeniden ve **1 Eylül 1942** ye kadar süren uzun bir ara verilir. Bu ikinci yayın döneminde yapılan teknik değişiklikler de, ilk dönemdekiler kadar olmamakla beraber, araştırmacılar için yine bazı güçlükler yaratmaktadır.

c) Bir yıl sonra Türk Ocakları'nın resmen kapanması üzerine tamamıyla sahipsiz kalan Türk Yurdu'nun yeniden yayınlanması da mümkün olmaz. On iki yıl süren bu kapanış döneminden sonra derginin, Türk Ocakları Genel Merkezi'nin en eski ve başlıca üyelerinden Dr. Ferid Cansever tarafından İstanbul'da yeniden çıkarılmasına başlanır. Türk Ocakları kapalı olduğu için, dergiyi tek başına ve kendi adına çıkarır. **1 Eylül 1942** tarihini taşıyan ve ilk çıkışındaki gibi **on beş günlük** olan derginin kapağında adı aynı zamanda Orhon Harfleri ile de yazıldığı gibi, bu yeni serinin tekrar 1'den başlayan özel numaraları ile birlikte cild genel numarası (C.XXVI) da yürütülmüş ise de, nedense, bir önceki seride 224 de kalmış olan nüsha genel numarası yürütülmemiştir. Boyu (23 x 16) olup, sayfa tutarı 32 dir. Dr. Cansever dergiyi ilk serideki boyunda (25 x 18) çıkarmak istemiş ise de, II. Dünya Savaşı'nın darlıklı günlerindeki kâğıd azlığı yüzünden ilk serinin sadece kapak rengini (kırmızı) gerçekleştirebilmiştir. 1 Ocak 1943 e kadar düzenli olarak sekiz sayı çıkan dergi, 1943 yılının ilk iki nüshasına (1 ve 15 Ocak) yeniden özel numara verilerek ve **15 Ocak 1943** de iki sayı birden (1-2) basıldıktan yani toplam on sayı çıkarıldıktan sonra tekrar kapanır. Böylece, kapağında yürütülmekle beraber, derginin genel sayısı da 234 e ulaşmış olur.

ç) Türk Ocakları'nın 1949 da yeniden açılmaları üzerine, **1 Temmuz 1954** de Türk Yurdu, tekrar aylık olarak ve yeni bir seri şeklinde çıkmaya başlar. Ankara Türk Ocağı adına çıkarılan derginin üzerinde yeni serinin 1'den başlayan özel sayısı ile birlikte genel sayı da 234 (235 olması gerekir) olarak gösterilmiş ise de bu sefer cild genel sayısı ihmal edilmiştir. Dr. Ferit Cansever'in çıkardığı boyu koruyan 80 sayfa tutarındaki bu yeni serinin imtiyaz sahibi İzmir Milletvekili Halük Akören ve neşriyatı fi'len idare eden mesul müdür de Aziz Ocakcioğlu'dur. Fakat, Kasım 1954 sayısında, derginin yönetiminde değişiklik olur. İmtiyaz sahipliğine Türk

verilmemesinden ve milliyet kavramının tamamıyla “**ortak kültürel ve mânevî değerler**” ile açıklanmış olmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu tarz açıklamalar zaman zaman birçok konuşmalarda, konferanslarda, kitaplara makalelerde de ısrarla yapılmıştır. Bu konuda, yalnız, Ziya Gökalp’in Türkçülüğün Esasları’na ve Hamdullah Subhi’nin konuşmalarını toplayan Dağ Yolu’na ve makalelerini taşıyan Günebakan’a bir göz atmak kâfidir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Türklerin bir an önce uyanıp millî şuur içinde birleşerek her bakımdan gelişmelerini gaye ve bu yolda Batı

Ocakları Merkez Heyeti Reisi Hamdullah Subhi Tanrıöver ve neşriyatın fi’len idaresine de Abdülhak Şinasi Hisar getirilir. Yine bu kısım nüshasında yapılan bir değişiklik de, yeni serinin özel numarasının kaldırılıp yalnız genel sayının (238) kullanılmasına başlanmasıdır. Dergi, bu son düzeni içinde üç yıllık bir yayın dönemi geçirdikten sonra, **Haziran 1957** sayısı ile tekrar kapanır (sayı: 269).

d) İki yıla yakın süren bir aradan sonra, **1 Mart 1959** da, dergi yine Ankara Türk Ocağı adına çıkmaya başlar. Bu sefer de şekil değişikliğine gidilerek, derginin kapağı renk ve konpozisyonca değiştirildiği gibi, boyu (27.5 × 19.5) ve sayfa tutarı da 80 olarak düzenlenir. Yine Ankara’da basılan derginin, ayrıca, yönetim kadrosunda da değişiklik görülür. İmtiyaz sahipliğine Prof. Osman Turan, yazı işleri Müdürlüğüne de Prof. Emin Bilgiç getirilir. **Aylık** olan derginin üzerinde cild genel sayısı yine yoktur. Bu yeni serinin nüsha özel numaraları ile nüsha genel sayısı da (271 den başlayarak) yürütülür. Nüsha genel sayısının 271 olarak gösterilmesi ile, 1954 Temmuzunda başlayıp 269 genel sayısı ile biten bir önceki serinin ik nüshasında 235 olması gerekirken 234 olarak gösterilip öylece yürütülen genel sayı yanlışlığı da düzeltilmiş olur. Fakat bu arada, derginin genel sayısındaki 270 rakamı ortadan kalkmış olur. Yine bu seride, ilk nüshadan derginin yayın yılı sayısına da yer vermeye başlanır. Bu yayın yılı sayısı 49 dur. Ancak bu rakam aslında derginin gerçek yayın yıllarının tutarını değil, ilk çıkışından beri geçen süredeki yılların tutarını göstermektedir. Çünkü, bilindiği gibi dergi zaman zaman yayın hayatından çekilmiştir. Onun gerçek yayın yıllarının tutarını bulabilmek için, ilk çıkışından beri geçen süredeki yılların toplamından, yayınlanmadığı yılların toplamını çıkarmak lâzımdır. Bu seri de 25 sayı sonra yani son sayısını **1 Temmuz 1961** (sayı: 4-298) de çıkararak sona erer. Bu arada yeni bir yönetim değişikliğine uğrar ve derginin sahipliğine tekrar Hamdullah Subhi Tanrıöver ve umumî neşriyat müdürlüğüne de Avni Yalçın taş getirilir.

e) Bir yıl süren bir kapanıştan sonra dergi, **1962 Temmuz ve Ağustos** aylarında sadece iki sayı (5-299, 6-300) çıkararak yeniden kapanır. Boy, sayfa tutarı ve öteki teknik ve şekil özellikleri bakımından bir önceki serinin aynıdır.

f) Tam iki yıllık bir aradan sonra Türk Yurdu, **Temmuz 1964** de, tekrar çıkmaya başlar (sayı: 7-301). Aynı yılın Kasım sonlarında, kasım ve aralık sayıları (11-12, 305-306) birlikte çıkar. Bundan sonra da, düzenli olarak, 1968 yılı başına kadar devam eder. Fakat, 1968 yılının ilk ayında çıkmaz. Şubat, ocak sayısı ile beraber, iki sayı (1-2, 343-344) hâlinde yayınlanır ve yeniden kapanır. **1964 Temmuzundan 1968 Şubatına kadar** süren bu dönemde, yönetim kadrosundaki değişiklikler de sürer. 1967 Ocağına kadar derginin sahipliğini Prof. Osman Turan ve neşriyat müdürlüğünü Galip Erdem yaparlar. Bu yılın ilk sayısında (ocak, 1-331)

medeniyetini örnek edinmiş olan Türk Ocakları'nın, Cumhuriyet Devri'nde aynı gaye ile ve aynı yoldan yürünerek yapılmış siyasi, sosyal ve kültürel inkılabları benimseyip savunması da tabii idi. Ancak, "Türk kalarak batılılaşmak" istedikleri için, temel mânevî değerlerimizin inkılablar arasında zedelenmemelerine dikkat etmekle beraber, Türk Ocakları, kendilerini inkılabların da bekçisi olarak kabul etmekte idiler. Kurulduklarından beri milliyetçi, halkçı ve Batıcı -dolayısıyla reformcu- olan Ocaklarla Cumhuriyet Türkiyesi'nin dayandıkları ana prensipler arasında tam bir uygunluk zâten vardı. Siyasi tercihleri demokrasi olduğu için de, cumhuriyet rejiminden yana buldukları gibi, her türlü dış müdahaleye ve dinin devlet işlerine karışmasına da karşı idiler.

Günlük politikaya-mecbur bırakılmadıkça - karışmayan, çalışmalarını sosyal ve kültürel alanlarda toplayan Türk Ocakları; Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan değişik etnik unsurlar içinde Türk olmayanların, tamamıyla milliyetçi duygulara dayanan bir tutumla, hâkim güç bulunan Türk milletinin aleyhine birleşip geliştikleri yıllarda; gaffette olan ve "Osmanlı adında karma bir millet" in varlığına, yaşatılabileceğine ve ancak böylece imparatorluğun ayakta tutulabileceğine inanan devlet adamlarını bu inançlarının çürüklüğüne, saçmalığına ve devleti ayakta tutabilme yolunun ancak Türk milletinin uyanmasından, millî şuuruna ulaşmasından ve kendi millî birliğini bir an önce kurup ona dayanmasından geçtiğine inandırmaya bütün güçleri ile çalıştıkları ve -geç ve güç de olsa- bunu başardıkları gibi, aydınlar arasında uyandırdıkları millî ruh ile Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Cumhuriyet Devri inkılablarında da yardımcı olmuşlardır.

II. Meşrutiyet Devri'nin Mütâreke dönemine kadarki bölümü ile Cumhuriyet Devri'nin 1931 yılına kadarki bölümünü kaplayan ve Türkiye tarihinin imparatorluktan millî devlete geçiş gibi çok mühim bir kısmında, Türk aydınlarının millî şuura sahip geniş bir kadro oluşturmalarının

---

derginin sahibi ve başmuharriri olarak Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve neşriyat Müdürü olarak da Muzaffer İrdem yer alırlar. Aynı yılın aralık ayında (12-342) sahiplik yine Prof. Osman Turan'a, neşriyat Müdürlüğü de Galip Erdem'e geçer.

g) **1968 Martında** başlayan son ara **1970 Martına** kadar yine tam iki yıl sürer. Dergi, 1970 martında, bir önceki serinin devamı olarak ve şeklen hiçbir değişiklik yapılmadan tekrar çıkmaya başlar (3-345). Ancak, bir tek sayı daha çıkılarak (Nisan 1970, 4-346) kapanır. İçinde bulunduğumuz yıla (1983) kadar da yeni bir yayını yapılmış değildir.

Yayın hayatı kısaca böyle olan Türk Yurdu, daha çok, biri ötekini hızla tâkib eden siyasi olayların tesiri ile düzenli ve sürekli bir faaliyete sahip olamamakla beraber, Türk çağdaş fikir ve edebiyat hayatının altmış yıllık bir döneminde çok mühim yeri olan dergilerden biridir.

sağlamakta inkâr edilemeyecek derecede büyük payı bulunan Türk Ocakları hakkında şimdiye kadar yapılmış yayınlar, maalesef, çok basit, dağınık ve yetersiz bir durumdadır. Bu konuda ilmi seviyede yapılacak geniş çalışmalara olan ihtiyaç devam etmektedir.

Ankara, Nisan 1983

BİBLİYOGRAFYA: Akçuraoğlu, Yusuf (Yusuf Akçura), **Türkcülük**, Türk Yılı (Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından neşr olunmuştur. Toplayan: Akçuraoğlu Yusuf), İstanbul 1928, s. 439-444; Hamdullah Subhi (Tanrıöver), **Dağ Yolu**, (1. Kitap, 1928; 2. Kitap, 1931), **Günebakan** (1929); Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Hamdullah Subhi'nin Hayatından Bir Küçük Safha**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi özel sayısı); Müfide Ferid Tek, **Hamdullah Subhi Bey**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi Özel sayısı); Süheyl Ünver, **Hamdullah Subhi İle 50 Yıl**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi özel sayısı); Burhaneddin Develioğlu, **Hamdullah Subhi İle 55 Sene**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi özel sayısı); Samed Ağaoğlu, **Hamdullah Subhi Tanrıöver**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi özel sayısı); Ferid Celâl Güven, **Hamdullah Subhi ve Anılarım**, Türk Yurdu, Şubat 1967, C. VI, S. 2 (Hamdullah Subhi özel sayısı); Mustafa Baydar, **Hamdullah Subhi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul 1968; Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanlığı, **Türk Ocağı - Tarihçe, mefkûrre, program, tüzük**, Ankara 1969.